

שם עיקר מקומו של בן ישיבה, כי שם ביתו. ומה שמדליקין בתוך אולם הלימוד נר א' לכולם זהו מדין ביכנ"ס ואין יוצאים בו ידי חובה. ואם חדר האוכל נמצא באותו מבנה של אולם הלימוד, מסתבר שידליקו על הפתח הפונה לרה"ר.)

המדליק במקום שעלול להזיק לא יוצא י"ח הדלקה (עיין מה שכתבנו בסימן צ"ו) לכן עדיף שידליקו בחדר האוכל, שם אפשר לשמור על כך שהדלקה תיעשה כהלכה. (וצ"ע מדוע לא ידליקו על פתח אולם הלימוד. שהרי

סימן קב

תענית אסתר

בשד"ח אסיפת דינים מערכת בין המצרים, סי' א' אות א' שמצריך ליל תענית כסניף להקל).

ונ"ל דכל המחלוקות שם בין בעהמ"א והרמב"ן אזלי לטעמייהו. בתחילה נחלקו בפי' המימרא דר"ה שם, יחיד שקיבל עליו תענית, בעהמ"א פסק כרש"י והרמב"ן פסק כג"ה ר"ח, דמירי באדם שקיבל על עצמו שתי תעניות בב"א, דמותר לו לאכול בלילה שביניהם וכיומא אריכתא דמי, וכשלא קיבל ע"ע שני ימים אף שלן בתעניתו בליל הב' לא אומר "עננ" למחרת. וא"כ לדעת הרמב"ן כשקיבל ע"ע שני ימים בבת אחת, אף שאוכל בלילה שביניהם, כיומא אריכתא דמיא. אע"ג שהמקבל ע"ע לכמה ימים מפוזרים, נסתפקו בדבר (עי' שר"ע תקס"ב ח'). וצ"ל דהלילה נחשב אף הוא כתענית להרמב"ן, אף שמותר לאכול בו. וכמש"כ הרא"ש בשם הרמב"ן דבתענית שעות צריך לקבל לפני תחילת התענית ולא במנחה שלפניו, אף שתענית שלמה לא סגי בקבלה בלילה לפני התענית, אלא דוקא במנחה שלפניו. וע"כ דהלילה הוא חלק מהתענית אף שמותר לאכול בו. אך להרא"ש ושאר פוסקים שגם בתענית שעות הצריכו לקבל במנחה, ע"כ הוא מטעם אחר, דזהו דין בתענית שצריך לקבל ביום

ראשי פרקים

שאלה

- א. האם תעניות מתחילות מן הערב
- ב. בין תענית אסתר לשאר תעניות
- ג. האם תענית אסתר תענית אבל מסקנה

שאלה*

האם מותר לערוך מסיבת פורים בליל תענית אסתר?

א. האם תעניות מתחילות מן הערב

ב"אגרות משה" להגר"מ פיינשטיין (א"ח א' סי' קס"ח) נשאל בענין עריכת נישואין בליל י"ז בתמוז שחל להיות במוצ"ש והעלה להתיר. ותלה שאלה זו במחלוקת בעהמ"א והרמב"ן בתענית י"א ע"ב, אם אומר "עננ" בערבית או לא (ועי' בי' הגר"א סי' תקס"ה ס"ק ט'). (והא דאמר' בתענית י"ג ע"א] דכל תענית ציבור היא משום צער ולא אבל, י"ל ששם מדובר בתענית ציבור שהציבור גוזר על צרותיו, כגון על גשמים וכו', אך בד' תעניות יש גם משום אבל). מיהו ב"ציץ אליעזר" (חי' סי' כ"ו) חולק על הגרמ"פ. (ועי'

* אדר א' תשכ"ה

אלא שהלילה גריר אחר היום מדין "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד".

(ע' שבת כ"ד א' בה"ב של תעניות ומעמדות... אין בהן הזכרה בברכת המזון ופירש"י של ערבית. משמע שבעצם בה"ב מתחיל מהערב ורק משום שלא תיקנו בבהמ"ז לכן פטור. ואה"נ הנהוגים לומר "עננו" בכל התפילות אומרים גם בערב.)

ב. בין תענית אסתר לשאר תעניות

אמנם לענ"ד תענית אסתר שאני. כל התעניות הן זכר לצרות, ולכן יש לנהוג בהן אבילות, משא"כ תענית אסתר, אף שאותו יום היה יום צרה, הרי נהפך אבלם לששון, ואנו צמים לזכר הצום שצמו, אך אין לצום זה גדר אבילות כשאר הצומות. וכדמות ראייה לכך שבשו"ע בסי' תקמ"ט מנה את ד' הצומות לחוד ותענית אסתר לחוד בסי' תרפ"ו. (מיהו אין זו ראייה כי ד' הצומות הם חובה, שעיקרה בתקנת הנביאים. בעוד שתענית אסתר אינה אלא מנהג ועי' להלן.)

ואולי מטעם זה לא שאלו את זכריה גם על תענית אסתר אע"פ שענין זה קדם לבנין בית המקדש (אם נניח שזכריה היה אחרי מרדכי ואסתר). כי תענית זו לא היה בה משום אבל כלל אלא משום זכר לנס, וכמש"כ הראב"ד הובאו דבריו ברא"ש ור"ן סוף פ"ב דתענית, וא"כ לא שייך לומר דעם בנין המקדש בטל הצום, דרק צומות האבל, שהם זכר לחורבן ולגלות, בטלו עם בנין המקדש, אך לא תענית שהיא זכר לנס, עליה לא שייך לומר שתיבטל עם בנין המקדש. ולפי"ז י"ל דאע"פ ששאר הצומות בטלו בבית שני, תענית אסתר לא בטלה. (אלא שהנחתנו שזכריה היה אחרי מרדכי ואסתר אינה ברורה, הדבר תלוי מיהו דריוש המוזכר בזכריה, זה שלפני אחשורוש וכמו שכתב רש"י בעזרא ד' ו' או שהיה עוד דריוש עיין ראב"ע דניאל ו' א' והדברים צע"ג. ואכן ידוע שהיו כמה דריוש, אך זכריה ניבא בימי דריוש הא').

אך מזה שנהגו אח"כ באותו יום, יום ניקנור, מוכח שלא נהגו בו צום. ובמס' סופרים כתוב

שמקודם לכן. אך להרמב"ן בודאי מוכח דאזיל לשיטתו.

ואמנם גם ברש"י (תענית י"ב ע"א) מוכח כן, שקבלת תענית שעות סגי לפני תחילת התענית ולא במנחה שמלפניו. ואף שלא פרש כג' הר"ח, משמע דאינו חולק על ג' הר"ח, דהלילה הוא חלק מהתענית, וגם לדידיה הלילה חלק מהתענית. אך בעהמ"א, אף שמפרש כרש"י, חולק בעצם על ג' הר"ח, וצ"ע.

אמנם לפמש"כ הר"ן בדעת רש"י לדידיה אינו אומר "עננו" בערבית, יקשה קצת, אמאי בתענית שעות סגי לדידיה שיקבל קצת קודם לכן ולא במנחה שלפניו, ואילו בתענית של יום שלם צריך במנחה שלפניו דוקא.

דעת הר"ן שהתענית מתחילה מהערב. וראיותיו הן: הישן אסור לו לאכול, וכן מהא דשמואל דצריך לקבל תענית בתפילת המנחה. דהיינו סמוך לתענית דוקא ולא מופלג כל כך. וא"כ מוכח דהתענית מתחילה מהערב. אך לענ"ד קשה למ"ד דתענית שעות ג"כ צריך לקבלה במנחה, ושם ל"ש לומר דהתענית מתחילה מהערב. והנה נחלקו הראשונים אי קבלת תענית עדיפה כשהיא קרובה ככל האפשר או רחוקה ככל האפשר. עי' קרבן נתנאל (סי' י"ג אות י') שהביא מחלוקת הריטב"א והראב"ה, וכ' דהרא"ש סובר כהריטב"א דסמוך עדיף. (ולפמש"כ לעיל בדעת הרא"ש מופלג עדיף, שהרי גם בתענית שעות בעי קבלה במנחה שלפניו, וצ"ע), וא"כ לדעת הראב"ה שמופלג עדיף אין ראייה מזה שמקבל תענית במנחה, דהתענית מתחילה בלילה דוקא, וכהר"ן. כי יתכן לומר שהתענית מתחילה ביום ובכל זאת מקבלים אותה במנחה משום שמופלג עדיף.

וגם הראיה שהבאנו מתענית שעות צ"ע, שיתכן שגם תענית שעות חלה על כל היום, והראיה שצריך לצום מן הבוקר ועד הערב, אלא שבתורת תענית לא צם אלא כמה שעות, וצ"ע בכ"ז.

ובגב"א מצאתי סברה שעיקר התענית ביום

התעניות בפ"ה מהל' תעניות ודלא כהש"ר"ע שהפריד ביניהם, ולדעתו יתכן שגם תענית אסתר דין תענית אבל יש לה. אולם עיין במ"מ שהפריד בין הדבקים. ועוד, הרי הרמב"ם כתב שם דאם חל י"ג באדר בשבת לא מאחרים כשאר התעניות אלא מקדימין. ובמגילה ה' ע"א איתא דאקדומי פורענותא לא מקדמי. וא"כ מוכח מזה שתענית אסתר אינה בגדר פורענות עבורנו, דאנו יודעים שצדיק מצרה נחלץ ויבוא רשע תחתיו, ורק בזמן מרדכי ואסתר שעוד לא ידעו אם יתרחש להם הנס היה יום זה בבחינת יום פורענות. ואין לדחות ראיה זו ולומר דהא דלא דוחים תענית אסתר כשם שדוחים שאר תעניות, הוא משום שאם ידחו תענית אסתר ליום א' יצטרכו לדחות את פורים ליום ב', ופורים בודאי לאו בר דחיה אלא בר אקדומי, וא"כ יצטרכו להקדים פורים ליום ו' ולדחות את תענית אסתר ליום א'. ולא יתכן שיצומו לאחר פורים. ולכן מקדימים תענית אסתר. זה אינו, דלמה לא ידחו גם פורים ליום ב' בגלל תענית אסתר, דאע"ג דמידה טובה עדיפה ממידת פורענות ולכן יש להתחשב יותר בפורים מאשר בתענית אסתר, סו"ס תענית אסתר באה לפנינו קודם, ויש לנו לדון קודם מה יהיה דינה, וכתוצאה ממנה נדון על פורים. (ועיין שד"ח, מערכת יום הכיפורים, לגבי צום גדליה, שעדיף להתענות בו אע"פ שלא יוכל להתענות ביו"פ, שאין מעבירין על המצוות. ועיין נשמת אדם על כלל ס"ח). מיהו י"ל שהתענית היא רק מנהג וקריאת המגילה היא הלכה מדברי קבלה. ולא יתכן שנדחה את פורים ליום אחר בגלל מנהג של תענית אסתר.

ובשאלות (ויקהל שאילתא ס"ז) כתב: ובזמן שחל י"ג באדר להיות בע"ש או בשבת מקדימין ומתענין בחמישי מפני שהוא נס, ונס מקדימין ולא מאחרין. אבל תשעה באב בזמן שחל להיות בשבת מאחרין ומתענין לאחר שבת מפני שהיתה בו פורענות. וכן כתב הר"ן בסוף פ"ב דתענית, דתענית אסתר לזעקה ניתנה ולא לאלב.

אמנם במלחמות (ריש מגילה) כתב בשם מ'ס סופרים דנהגו לצום תענית אסתר ג' ימים

שנהגו להתענות ג' תעניות אחר פורים ולפני ניסן מפני ניקנור וחבריו. ויתכן לומר שעד ניקנור נהגו להתענות בתענית אסתר גם בבית שני, ורק לאחר ניקנור שקבעו יום זה ליום שמחה לא רצו להתענות בו אפי' תענית שאינה של אבל, כי יו"ט הוא גם יום שמחה ומשתה ולכן דחו את התענית לאחר פורים משום שאין לה זמן קבוע, וכמש"כ הר"ן בתענית.

אמנם לטעם שתענית אסתר מפני זמן קהילה, כפי שכותב ר"ת במגילה (ב' ע"א), מוכרחים לומר שלא צמו כלל בבית שני, דזה א"א לדחות לאחר ניסן, דהרי צום זה בהכרח היה בי"ג באדר. ולפ"ז מנהג בעלמא הוא. וכן פ' הד"מ (או"ח סי' תרפ"ו) עפ"י ה"אגודה" בשם מחזור ויטרי דיש להקל למעוברים ומניקות בתענית זו. וכ"כ רש"י בתשובה הביאו הב"י משה"ל. וע"כ משום שצום זה אינו חובה אלא מנהג.

ובב"י הגר"א (או"ח תרפ"ו) כתב:

"ואין לומר דקיבלו לצום ומשנבנה בהמ"ק בטלה כמו שבטלו ד' צומות, דא"כ ל"ל ליום ניקנור, הא בלא"ה הוי לששון ולשמחה כמו הד' צומות?"

ומזה הוכיח הגר"א דתענית זו אינה אלא מנהג בעלמא. ואלמלא דבריו הקדושים היה מקום לענ"ד לומר כנ"ל, שמכיון שיסוד התענית אינו מחמת אבל, לא שייך לומר שבגלל בנין הבית יהפך לששון ולשמחה. ואף אם נאמר שלא נהגו להתענות בי"ג באדר בבית שני, אך יום שמחה הוא לא היה, רק מניקנור ואילך.

אלא שק"ל עוד על ראיית הגאון מיום ניקנור, למה נצרך, תפ"ל מחמת שמחת תענית אסתר, והא נפ"מ ללפניהם, דמדין תענית אסתר שהפכה לששון, לפנייהם אין איסור להתענות, כי אין זה יו"ט מצד עצמו אלא שנהפך מתענית לשמחה, אך יום ניקנור שהוא יו"ט מצד עצמו לפניו יש בו איסור תענית כדאמרין התם, וצ"ע.

ג. האם תענית אסתר תענית אבל

הרמב"ם כרך תענית אסתר יחד עם שאר

הטעם הראשון, מפני ניקנור, סובר שתענית אסתר היא זכר לנס ואפשר היה להקדימה ורק בגלל ניקנור איחרוה. והטעם השני סובר שהיא זכר לפורענות ולכן מאחרים אותה. וק"ל שתענית אסתר היא לפני פורים, וע"כ אינה מדין אבל ושרי לשמוח בליל י"ג באדר. ועי' בי' הגר"א (ס"ס תק"ט) דתענית אסתר לא תליא ברצו וקבועה היא כמ"ש הרמב"ם דברי הצומות וזעקתם (ערמב"ם פ"ה מהל' תענית ה"ה). וע"כ הרמב"ם לא פסק כדעה זו של מס' סופרים, שהתענית יש בה זכר לאבל, אלא דוקא זכר לזעקה ולנס שבא בעקבותיה.

ומכיון שבמס' סופרים יש מחלוקת, י"ל דסמך על הגמ' במגילה ב' דפליגא וסוברת שהוא יום קהילה וכן מדרש תנחומא פ' בראשית (עי' גהש"ס ומהר"ץ חיות מגילה ב' ע"א וירושלמי ועוד), ומכיון דמס' סופרים משל הגאונים היא, י"ל דהגאונים נחלקו בזה, דהשאלות סובר שמקדימים את תענית אסתר משום שהיא נס. ובמסכת סופרים יש דעה הסוברת שמאחרים משום שהיא פורענות. ולהלכה ק"ל כהשאלות שמקדימים, וא"כ תענית אסתר היא משום נס ואין בה אבל. וא"כ מותר לערוך בה מסיבה.

מסקנה

מסתבר יותר לומר שתענית אסתר אינה זכר לאבל אלא לזעקה ולתפילה שעיקרן ביום, ומותר לערוך מסיבה בליל תענית אסתר. ואפי' את"ל שהיא זכר לאבל, יש המתירים לערוך מסיבה גם בתענית של אבל בלילה שלפניה, כמ"ש הגר"מ פיינשטיין, ואף שיש חולקים עליו, בנ"ד אפשר לצרף את סברתו כסניף להקל.

(ומן הראוי להעיר שמסיבת פורים זו צריכה להיות גדורה בגדי ההלכה. שהרי לא זכר לסעודת אחשוורוש אנו עושים, אלא שמחה של מצוה כדת של תורה.)

מפוזרין אחר פורים, שמאחרין בפורענות ואין מקדימין, וא"כ מוכח לכאורה דתענית אסתר יש בה אבל.

ונראה שהדבר תלוי בשאלה לזכר מה נהגו תענית אסתר, אם זכר ליום המלחמה שבו התענו וכמו שלמדו התוס' די"ג יום קהילה לכל, או שהוא זכר לג' ימי הצום של אסתר. שאם כסברה האחרונה הרי גם ג' ימי הצום היו ימי צום ובכי ומספד, ואף שאח"כ בטלה הגזרה, ס"ס הבכי בזמנו בכי היה. וכי בכדי ספדו ספדניא?! והמספד מספד היה, שק ואפר הוצע לרבים, ושעת צרה היתה וזכר לה נהגו להתענות. ואז שעת צרה היתה ליעקב וממנה נושע, כן גם אנו מתענים שניושע מהצרות, דהא אנן לא בימי שלום אנן, וא"כ אנו מתענים זכר לאבל ולצרה, ולפ"ז תענית אסתר פורענות היא. אך לדעה הסוברת דהוא יום קהילה, היה זה יום זעקה ותפילה ולא יום אבל, דנהגו להתענות ביום המלחמה, וכמו שמצינו דומה לזה במלחמת פילגש בגבעה, ובשאל ויהונתן ובמשה ועמלק ועוד. ולפ"ז לא יום אבל הוא. וא"כ ע"כ לדין דלא נהגין ג' ימים אחרי פורים, אלא יום א' לפני פורים, קי"ל דלא זכר לאבל הוא אלא זכר ליום קהילה.

אמנם בשו"ע (סי' תרפ"ו בהגה) כתב דהמצטערים לא יתענו ויפרעו אח"כ, וע"כ משום שזמנה לא קבוע וכהמס' סופרים הנ"ל, וכמ"ש בב' הגר"א יעו"ש, י"ל דתיקנו זה עבור המצטערים, אך לכתחילה אנו נוהגים כס' התוס' והגאונים.

ואולי בדבר זה נחלקו הר"ן והרמב"ן, הרמב"ן הביא את הפיסקה ממס' סופרים בשלמותה, שתענית אסתר נדחית לאחר פורים מהטעם שמאחרין בפורענות, ואילו הר"ן בתענית לא הביא טעם זה, אלא את הטעם הראשון בלבד, משום ניקנור וחבריו, שלא רצו לקבוע תענית לפני פורים בגלל שהוא יום ניקנור. וכנראה שני הטעמים שם פליגי בזה,